

Kıbrıs Masallarında Gündelik Hayattan İzler

Mustafa SEVER¹

ÖZET

Anlatımının -miş’li geçmiş zaman (söylenti) kipiyle olmasından olsa gerek, masal hayâl ürünü olarak görülür. Birçok araştırmacı masalı tanımlarken gerçek olmayan bir çevreden, hayâlî ve olağanüstü varlıklardan, acayip ve tuhaf olaylardan söz ederler. Doğrudur. Hayâlî olaylar, hayâlî varlıklar, zıt karakterli masal kişileri, iyi-kötü çatışması, vb. masalın temel özellikleridir. Ancak, masalda hayaller, yaşanmışlıklar yanında yaşanmak istenenlere, özlemlere, beklentilere de yer verilir. Masal anlatıcısı “ideal olanı, ideal edilmeye değeni yüceltirken veya şerrinden kaçınılması, korunulması gerekeni” (Sever 1995:5) sergilerken içinde bulunduğu zaman ve çevredeki olay, durum ve kişileri de kullanır. Bu yönüyle masal, gündelik hayattan, yani gerçek hayattan da izler taşır. Diğer yandan masalda anlatıcının ruh hâli, inançları, ahlâkî yapısı, vb. de sergilenir. Bu yönüyle anlatıcı şahıs, içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını yansıtır. Azadovski’ye göre, anlatıcı “özgün bir kişidir ve sosyal çevresini yansıtır.” (1992:25).

Çalışmamızda, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’nun Kıbrıs Türk Masalları adlı kitabındaki 21 masal ve Türkân Özokutan’ın yüksek lisans tezindeki 49 masal temel alınmıştır. Bu masalarda, anlatıcılar tarafından sunulan Kıbrıs Türklerine özgü gündelik hayat, âdet ve inanmalar üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Kıbrıs masalları, anlatıcı, gündelik hayat, âdet ve inanmalar.

Traces of Everyday Life in Cyprus Tales

Abstract

The tale is seen as a product of imagination, probably because its narration is in the past tense (rumor). Many researchers talk about an unreal environment, imaginary and extraordinary beings, strange and strange events while describing the tale. It’s true. Imaginary events, imaginary beings, tale characters with opposite characters, good-evil conflict, etc. are the main features of the tale. However, in the tale, dreams, experiences as well as what is wanted to be lived, longings and expectations are also included. The story teller also uses the events, situations and people in the time and environment she/he is in, while she/he exalts the ideal, what is worthy of being ideal, or what should be avoided and protected from evil.

In this respect, the tale carries traces of daily life, that is, from real life. On the other hand, the narrator's mood, beliefs, moral structure, etc. is also displayed. In this respect, the

¹ Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sever.mustafa@hbv.edu.tr

narrator reflects the value judgments of the society in which he lives. According to Azadovski, the narrator is “a unique person and reflects his social environment.” (1992:25).

In our study, 21 tales in Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’s book Cyprus Turkish Tales and 49 tales in Türkân Özkutan’s master’s thesis are based on. In these tales, the daily life, customs and beliefs of the Turkish Cypriots presented by the narrators will be emphasized.

Key words: Cypriot tales, narrator, daily life, customs and beliefs

Giriş

Ülkemizde masal çalışmaları, metin derleme ve bu metinlerin değerlendirilmesi şeklinde, yani metin merkezli yapıya gelmiştir. Küresel anlamda gelişen teknoloji ve dolayısıyla iletişim araçları sayesinde sınır tanımaz bir iletişimin sonucu, birçok halk anlatımı türünün olduğu gibi, masalın da anlatım ortamının, daha doğru bir söyleyişle “bağlam”ının kaybolması, araştırmacıları metne yönelmiştir. Araştırmacının masal anlatıcısından doğal bağlamından uzak bir ortamda derlediği masal metinleri, elbette ki bir yönüyle eksik metinlerdir. Yapılan çalışmalarda (yüksek lisans, doktora tezlerinde ya da diğer çalışmalarda) araştırmacı/derlemeci, anlatıcının yaşını, öğrenim durumunu, mesleğini, masalı kimden öğrendiğini, vb. bilgileri verir; ancak bu bilgiler anlatıcı hakkında, dolayısıyla da onun gündelik hayatıyla, ekonomik, siyasi, psikolojik, dinî, vb. durumlarıyla ilgili yeterli bilgiler değildir.

Hippolyte Taine, Balzac’ı değerlendirdiği bir yazısında (1858),

“Manevi bilimlerle ilgili eserlerin babası sadece ruh değildir. Eserin ortaya çıkışına insan her şeyiyle katılabilir; karakteri, eğitimi ve hayatı, geçmişi ve yaşamakta olduğu anı, ihtirasları, kabiliyetleri ve meziyetleri, sıkıntıları, fikirleri ve tesirlerinin ifadesini bulduğu hemen her şey, düşündüğü ve yazdığı şeylerde iz bırakır” (Maren- Grisebach1995:9) demektedir.

Bu sözlerden hareketle masal metnine etkiyen anlatıcının kişiliğini ve dolayısıyla gündelik hayattan izleri anlayabilmek için anlatıcının ekonomik, psikolojik, dinî ve ahlâkî yapısını, toplumsal ilişkilerini de bilmek gereklidir, diyebiliriz. Eğer bunlar bilinirse, masalın anlatılmasında hangi toplumsal ya da kişisel amaçlar ve dolayısıyla işlevler hedeflendiği ortaya çıkar. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere derlemeci, masal metnini anlatıcıdan masalın anlatılma bağlamı dışında bir zaman ve mekânda gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü günümüzde masalın anlatanı, dinleyeni, anlatım ortamı artık söz konusu değildir. Gelişen teknolojiyle masal, artık tv’de, internet ortamında, vd. sanal ortamlarda değişip dönüşerek çizgi film, animasyon filmi, vb. şekilde sunulur olmuştur.

Metinden hareket ederek masalları değerlendirmek, ancak masalda geçen anlatıcının ara sözleri, belli masal olayları, kişileri ya da toplumsal durumlar karşısında sarf ettiği sözlerden hareketle mümkün olabilmektedir. Masallarda, bilinmeyen bir zaman ve mekânda yaşandığı rivâyet edilen olay ve durumlar anlatılırken aslında anlatıcı yoluyla güncel olan ile gelecek olan işaret edilir. Yaşamak istenenler, özlemler, beklentiler, iyi-kötü çatışması çerçevesinde sunulur. Yani, masalda -miş’li bir gelecek zaman söz konusudur.

Çalışmamızda iki çalışmada (Sakaoğlu 1983; Özokutan 2005) verilen (20+49) masallardaki gündelik hayattan izler araştırılarak Kıbrıs Türklerinin inançları, yaşam özellikleri değerlendirilecektir.

Kıbrıs Masallarında İnanç, Âdet ve Uygulamalar²

İncelediğimiz masallar, Türkiye’de de anlatılan masallardır; ancak masal metinlerine etkileyen çevreye, toplumsal hayata, vd. ait sözcükler ve cümleler, masalların özgünlüğünü sağlamaktadır. Anlatıcının kullandığı ve toplumun inancına, ahlâkına, toplumsal uygulamalara, âdetlere, vb. ait sözcükler Kıbrıs Türklerine özgü olduğundan masal metinleri de yerel özellikler kazanmakta ve özgünleşmektedir.

Kıbrıs masallarında sergilenen inanç ve uygulamalar, Türkiye’deki inanç ve uygulamalardan farklı değildir. Çünkü, Kıbrıs Türkleri de Anavatan Türkiye insanı ile aynı inanç ve kültürün insanlarıdır. Kıbrıs masallarına göre insan tavır ve davranışlarında iyi niyetli olmalı, kötülük edenin kötülük, iyilik edenin de iyilik bulacağını bilmelidir (Özokutan 2005:256); çünkü Allah, iyi niyetli olanlara ve iyilik edenlere yardımcı olacak; kötülükleri, fenalıkları yapanları cezasız bırakmayacaktır (Özokutan 2005:286;398).

Yeşil Melek masalında oğlan, dev anasına “Doğru yemin et” der. Dev anası da “Kul hakkı için incitmem” der.” Masal anlatıcısı, bu sözün “En büyük yeminneri” (Özokutan 2005:315) olduğunu söyler. Dolayısıyla kul hakkına vurgu yapar.

Masal anlatıcısı, masal kahramanına söylettiği “Ben beş vahtımı gılarım, Sultan Hanım da beş vahtını gılar, onçün ona satarım” sözleriyle namaz kılan bir kişinin alış-verişlerinde de kendisi gibi namaz kılan birini tercih edeceğini belirterek (Özokutan 2005:250; Sakaoğlu 1983:52) namaz kılmanın diğer insanlardan ayırıcı ve iyi bir özellik olduğunu işaret eder.

Yazları kurak ve sıcak olan Kıbrıs’ta yağmur ancak Kasım’da yağmaya başlar. Yağmurun Türk kültüründe bereket getirdiğine inanılır. Masallarda da Mart ve Nisan ayında yağacak yağmurun ekinleri geliştireceğine, dolayısıyla ambarların dolup taşacağına inanılır (Özokutan 2005:259).

² Kıbrıs yiyecek kültürü konusundaki bilgiler, HBV Ün. GSF, Resim Böl. Öğr. Üyesi Prof. Bülent Salderay’dan alınmıştır.

Zeytin, Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü hemen her yerde halkın hem beslenme hem de geçim kaynağıdır. Zeytin ağacının ölümsüz olduğuna inanılır. Kıbrıs masallarında da zeytin ağacının yaprağının şifâ kaynağı olduğu belirtilir: “Bu zeytin ağacı çok derde dermandır. Bir ağma insan bu zeytin ağacının yaprağından kesersada çiğnerda suyunu gözlerine sürer, gözleri eskisinden beter olur.”(Özokutan 2005:257).

Türk kültüründe çocuk, ailenin ve milletin sürekliliğinin güvencesidir. Padişah, bir aileye mutlu oluşlarının nedenini sorar. Onlar da “Bir altın elmamız vardır. O atar banna ben da ona da gülerik” (Özokutan 2005:261). derler. Altın elma çocuktur. Dolayısıyla ailenin varlığı, devamı ve mutluluğu çocukla mümkündür.

Türk kültüründe Tanrı’ya, iyelere, ata ruhlarına, vd. onları memnun etmek, onlardan gelebilecek fenâlıkları önlemek ya da onlardan gerçekleşmesi istenilen bir dilek için adak sunulur. Bu adak, kanlı ya da kansız olabilir. Adak, yerine getirilmezse kişinin, ailenin başına felaket geleceğine inanılır. Bu durum, Kıbrıs masallarında da anlatılır:

Vaktiyle bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu yokmuş. Komşularından yaşlı bir kadın padişahın karısına demiş ki, ‘Allah’a bir şey ada, çocuğun olsun’ Padişahın karısı komşu kadının dediğini yapmış, adakta bulunmuş. ‘Allah’ım, bir çocuğum olsun, bir oluktan yağ, bir oluktan bal akıtacağım.’ Cenabı Allah padişahın karısının duasını kabul etmiş.”(Sakaoğlu 1983:59).

Ramazan ayı, Türk-İslâm kültüründe on bir ayın sultânı olarak değerlendirilir ve bu nedenle de gelişine yönelik hazırlıklar yapılır. İftarda ve sahurda yenecek yiyecekler hazırlanır. Kıbrıs masallarında da bu duruma işaret edilerek Ramazan’da tüketilmek üzere şeker, pirinç, yağ, vb. (Sakaoğlu 1983: 33) malzemelerin hazırlandığı anlatılır. Ramazan sonunda, bayramda ise, güzel giyinerek bayram namazına gitmek (Sakaoğlu 1983:39) söz konusudur.

Kıbrıs’ta yapılan düğünler, masallara da “düğün kurmak” (Sakaoğlu 1983:55) şeklinde girmiştir. Masalın mutlu sonla biter olması nedeniyle masal sonunda düğün kurulur. Kırk gün kırk gece düğün yapılır (Sakaoğlu 1983 :58).

Günümüzde Kıbrıs’ta düğünler, çağa uygun olarak Türkiye’de olduğu gibi, üç-dört saat sürer; ancak geleneksel uygulamalar fırsat buldukça yaşatılmaya çalışılır. Sözelimi, düğünlerde davul, zurna çaldırılır (Özokutan 2005:310). Yine, günümüzde düğünlere davet, davetiye verilerek ya da davetiye gönderilerek yapılmasına rağmen, kimi zaman akrabaları, komşuları düğüne davet etme, Türkiye’de “okuyucu”, Kıbrıs’ta da “davetçi kadın” (Özokutan 2005:338) aracılığıyla yapılır. Evlerde yapılan düğünlerde davul, zurna çaldırma ve zerde pilav (dövme pilav) pişirilmesi (Özokutan 2005:319), Kıbrıs düğünlerinin olmazsa

olmazlarındanadır. Safran ve şeker katılarak yapılan pirinç pilavı, Kıbrıs'ta zerde pilavı olarak bilinir.

Kıbrıs'ta mayalı hamurdan yapılan ekmeğe "bitta" (Sakaoğlu 1983: 12) adı verilir. Siyah zeytin, kişniş tohumu, karabiber, tuz, kuru ya da yaş nane, doğranmış kuru soğan zeytinyağı ile karıştırılıp mayalı hamur içine konularak evlerdeki geleneksel fırınlarda pişirilir. Bitta, kabak bittası, hellimli bitta, çitlembikli bitta, tahinli bitta, vd. birçok şekilde yapılabilir. Kıbrıs masallarında genel olarak "bitta" şeklinde geçer.

Kıbrıs masallarında yol azığı olarak peksimetten söz edilir (Sakaoğlu 1983: 13). Peksimet, Kıbrıs Türklerince pek çok türde yapılır. İnce, uzun hamur üzerine anason, çörekotu ve susam serpilerek düz bir şekilde yapıldığı gibi, kafes olarak adlandırılan örgü şeklinde de yapılır ve Kıbrıs'ta komşular arası sohbetlerde ve yolculukta tüketilen bir yiyecektir. Bir başka ekmek çeşidi de çörektir. Çörek de Kıbrıs masallarında (Sakaoğlu 1983: 39) sözü edilen bir ekmek çeşididir. Nohutun ılık suda akşamdan sabaha kadar bekletilmesi (mayalandırılması) sonunda oluşan su ile yapılan hamura ezilen nohutun katılması ve pişirilmesi şeklinde yapılır.

Türkiye'de olduğu gibi, Kıbrıs'ta da kahve sıklıkla içilen bir içecektir. Kıbrıs'ta kahve ikram edildiğinde birtakım hikâyeler anlatılır. Rivayete göre, 1839'da Kıbrıs'a giden Pir Osman Paşa, kahvesine konulan zehirle öldürülmüştür. Bundan dolayı mıdır, yoksa iki milletli bir yaşamın izleri midir? Bilemeyiz. Özokutan'ın (2005:229) verdiği bilgilere göre, Kıbrıs'ta ikram edilen kahve hemen içilmez. Yanında ikram edilen sudan kahveye biraz damlatılır. Eğer fincan çatlarsa ya da kahve üzerinde köpükler oluşursa, kahvede zehir olduğuna hükmedilir. Kahvenin yanında bir bardak su getirilmesinin nedeninin bu olduğu rivayet edilir.

Sonuç

Metin merkezli masal çalışmalarında -metnin elverdiği ölçüde-masalın derlendiği çevrenin gelenekleri, âdetleri ve toplumsal yaşayışa ait özellikler, toplumun dinî-ahlâkî ölçütleri bulunabilir. Masal metni bu açılardan incelenirse, toplumun yaşayış, inanç özellikleri, masalın o toplumda hangi işlevleri yerine getirmek üzere anlatıldığı ortaya çıkacaktır. Masalların geleceğe yönelik istekleri, özlemleri, vb. içerdiği göz önüne alındığında ideal toplumsal hayatın da ölçütleri ortaya çıkacaktır. Bütün Türk halk anlatım türlerinin olduğu gibi masalların da bu özellikleri, yaşanan çağda milli kültürün devamında ve geliştirilmesinde hazır malzemelerdir. Diğer yandan, diğer Türk halk kültürü ürünleri gibi masalların da oyun, çizgi film, çizgi roman hâlinde her türlü teknolojik imkân kullanılarak çocuklara ve gençlere sunulması gerekmektedir. Zira, küreselleşme adı verilen yaşanan

süreçte milli kültürünü koruyup geliştirebilen milletler özgünlüklerini, dolayısıyla varlıklarını koruyabilmektedirler.

KAYNAKLAR

- Azadovski, Mark 1992, Sibirya'dan Bir Masal Anası, Kültür Bak. Yay., Ankara
- Maren-Grisebach, Manon 1995, Edebiyat Biliminin Yöntemleri (Çev. A. Ünal), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- Özokutan, Türkân 2005, Kıbrıs Türk Masalları, Derleme-İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bil. Enstitüsü, Türk Dili ve Ed. Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul
- Sakaoğlu, Saim 1983, Kıbrıs Türk Masalları, Kültür Bak. Yay., Ankara